

O teoriích hospodářského vývoje.

St. Režný (Praha).

Věda národohospodářská, zabývající se dějinami hospodářství, snaží se vytýčiti jisté základní směrnice vývoje hospodářského a zároveň rozdělití jej na jistý počet uzavřených fází, epoch, neboli stupňů vývojových (v německé literatuře běžný termin Entwicklungsstufen). svými znaky navzájem a podstatně se od sebe lišících. Musíme si ovšem býti vědomi, že, stanovíme-li pojem stupeň hospodářského vývoje, činíme tak s jistými výhradami. Předně, že takový vývojový stupeň není časově přesně ohraničen; za druhé, že na určitém stupni vývojovém se nevyskytují jen a výhradně znaky a zjevy platící pro tento, nýbrž i ustupující znaky a zjevy stupňů předešlých, a již se rodící znaky a zjevy stupňů příštích; typické znaky a zjevy určující stupeň stávající spíše jen převládají, dávají mu základní ráz, než aby výhradně panovaly. My pak k vůli pojmové jasnosti musíme ještě zaostříti znaky tyto více, než to skutečnosti odpovídá. Konečně stupně takto stanovené neplatí pro hospodářský vývoj celého světa; theorie vývojové, které uvedeme, se zabývají jen Evropou západní a střední.

Nejcennější theorie stupňů hospodářského vývoje máme v dílech národohospodářů, kteří se hlásili k tak zv. škole historicko-ethické. Škola, která této předcházela, t. zv. škola klasická, individualistická, neměla mnoho smyslu pro dějiny hospodářské. I klasikové byli si sice vědomi, že hospodářský život podléhá jistému vývoji, — vždyť skoro v každé učebnici jejich nacházíme partii, jednající »on progress,¹⁾ — ale přece jen neuměli fakt tento náležitě oceniti. Tak již Adam Smith stanoví sice ve svém slavném spisu »Zkoumání o příčinách a povaze blahobytu národů« z r. 1776 jako přirozený pořad vývojový orbu, průmysl a konečně obchod, ale nějakého hlubšího významu klasifikaci této nepřikládá. Jak ukazuje Bücher,²⁾ Smith, Ricardo i jiní klasifikové dopustili se té chyby, že přenášeli do dřívějších stupňů všechny zjevy dnešního národního hospodářství, že na př. Smith, na základě své domněnky o přirozeném sklonu člověka ku směně a z toho vyplývající dělbě práce, si nedovede představiti, že tisíciletí prožil člověk ve svém hospodářském vývoji, aniž znal směny, a že Ricardo si představuje praehistorického lovce už jako moderního kapitalistického podnikatele. Hlubší význam má idea hospodářského vý-

Begriff der objectiven Möglichkeit und einige Anwendungen desselben« vyšla až r. 1888, kdy došlo právě k druhému vydání Rohlandova, Die Gefahr im Strafrecht). — Liszt, Lehrbuch des deutschen Strafrechts. Hledisko Lisztovo sporné; v prvních vydáních své učebnice zaujímá spíše postavení přechodné.

¹⁾ Viz Schumpeter, Epochen der Methoden und Dogmengeschichte v Grundriss der Sozialökonomik, I. kniha.

²⁾ Die Entstehung der Volkswirtschaft, III. kap.

voje u Marxe.³⁾ Marx totiž stanovil následující schema vývojové: původní primitivní komunism — kapitalism — definitivní komunism, a domníval se, že je to nezměnitelný, s přírodní nutností probíhající a naprosto determinovaný vývoj společnosti lidské.

Příčiny, proč čelné hlavy právě školy historicko-ethické se zabývaly nejhluběji dějinami hospodářského vývoje, tkví v samé povaze učení školy této. Bylať právě reakcí proti základním hesům školy klasické: proti individualismu a liberalismu klasiků hlásala nutnost podřídití zájmy jedince zájmům celku, proti jejich deduktivní, spekulativní metodě stavěla metodu induktivní, empirickou, a konečně nedocenili-li klasikové význam historického vývoje, někteří předáci školy historicko-ethické jej až přecenili, stotožňujíce přímo národní hospodářství s historií (tak Gustav Schmoller). Přes výstřelky tyto zůstane vždy zásluhou školy této, že dokázala, že hospodářský život nebyl a nebude patrně stále a podstatně tžž (jak se domnívali celkem klasikové), nýbrž že je ve stálé evoluci, že prošel stupni zásadně rozlišnými, a že tedy také mnohé poučky a pojmy, konstruované na př. pro dnešní stupeň jeho, nemusí míti platnost všeobecnou.

Přistupujeme nyní ku nejvýznačnějším teoriím, které členové školy této byli podali.⁴⁾

Již zakladatel její, Bedřich List, podal takovou klasifikaci hospodářského vývoje ve svém díle: *Das nationale System der politischen Ökonomie* r. 1841; rozlišuje dle hlavních směrů výroby tyto stupně hospodářského vývoje, kterými prý všechny národy mírného pásma prošly:

1. stupeň života loveckého, kde se člověk žíví jen honbou a rybolovem,
2. stupeň života pastýřského, kde se žíví chovem dobytka,
3. stupeň zemědělský, kde člověk trvale usídlený věnuje se rolnictví.

Než národ, který by ustrnul na tomto stupni, podobal by se dle Lista člověku s jednou paží, aby vzniklo skutečné hospodářství národní, je nutno rozvinouti i výrobu průmyslovou, a stane-li se tak, pak nastoupí

³⁾ Není sporu, že po stránce methodologické a dogmatické musíme Marxe řaditi mezi klasiky. Vždyť základ jeho nauky, theorie o nadhodnotě, pochází od nejgeniálnějšího z klasiků Ricarda; o tom viz již cit. Schumpeter a v české literatuře Bráf: *Věda národohospodářská XX. století* v Randově poctě.

⁴⁾ Čítáme-li dnes, jak uvidíme, Büchera a Sombarta do školy této, musíme si býti vědomi, že oba příslušejí k mladšímu směru, který opustil přílišný historism Schmollerův, a který uznává nutnost užívati v národním hospodářství i deduktivní metody klasikův i induktivní metody školy historicko-ethické: že napřed dlužno sebrati co nejhojnější materiál a ten pak zpracovati deduktivně, s pomocí izolující abstrakce v logickou, ideovou soustavu pojmův a pouček; tato metoda platí i pro zkoumání dějin hospodářských, které musí psáti národohospodář, ne historik neznalý pojmův a pouček hospodářských. Tak je dnes smírně vyřešen druhdy až příliš ostrý boj mezi těmito dvěma metodami. Srovnej Bücher, *Entstehung der Volkswirtschaft*, Bellow, *Der deutsche Staat des Mittelalters*, Sombart předmluva ku II. vyd. *Der moderne Kapitalismus*, jinak snad jen Dopsch.

4. stupeň zemědělsko-průmyslový. Než přechod od pouhého zemědělství ku průmyslu je možný jen za pomoci ochranného cla; zde List dal theoretický podklad myšlenky ochranného cla, což mělo pak velký ohlas a velký praktický dosah.

Konečně rozvojem průmyslu a mezinárodního obchodu dojde se ku 5. stupni zemědělsko-průmyslově-tržebnímu, konečnému to vrcholu celého hospodářského vývoje. Pokrok od stupně ke stupni je však vázán na určité předpoklady, a je právě úkolem státu předpoklady tyto splniti a tak vésti ekonomickou výchovu národa až ku stupni nejvyššímu (na př. ochranná cla pro přechod od zemědělství ku průmyslu). Nebudeme se zabývati jednotlivými námitkami, které proti klasifikaci Listově byly vzneseny a které ji téměř úplně potřely, — čtenář je najde v každé učebnici nár. hospodářství, — dnes po pracích Bücherových a Sombartových je již zastaralá. Správným by snad na ní zůstalo, že, přihlížíme-li k samotné výrobě, skutečně převládala v dobách nejstarších produkce dobytka, pak (na př. ve středověku) rolnictví, dnes pak průmysl. Listova hlavní zásluha však zůstane vždy v tom, že po předvedení své klasifikace dospěl k poučce, že průmysl je základem a nejdůležitější složkou národního hospodářství, a že stát průmyslový je vyšší stupeň než stát pouze agrární.

Listova teorie byla brzy zatlačena klasifikací Bruno Hildebranda,⁵⁾ který rozdělil celý hospodářský vývoj na tyto tři stupně: 1. hospodářství naturální, 2. hospodářství peněžní, 3. hospodářství úvěrní. Stupeň první se vyznačuje nedostatkem směny; každý si většinou sám vše vyrábí, co potřebuje, a dojde-li ku směně, směňují se naturalie za naturalie, peníze ve své funkci směnidla jsou neznámy. Za to stupeň druhý se již vyznačuje rozsáhlou dělbu práce, která má za následek hojnost směn, místo nepohodlné směny naturální se zavádějí peníze, které se tak stávají směnidlem, platidlem a univerzálním měřítkem hodnot. Třetí stupeň je nejrozvinutější hospodářství, kde už je nepohodlné i placení penězi, a používá se úvěru (zboží se dává proti slibu plniti v budoucnu tutéž nebo stejnou hodnotu).

Hildebrand poznal správně, že kriterion pro stanovení vývojových stupňů dlužno hledati v oběhu (v tom, jakými různými fasemi procházejí), ale chybil zase tím, že utkvěl na povrchu, rozděluje celý vývoj podle zevnějších znaků, totiž podle prostředků, jichž oběh užíval pro svou realizaci (placení naturaliemi, penězi, úvěr). Jeho zásluha, že poukázal na nutnost zabývati se především oběhem pro stanovení stupňů vývojových, se dnes všeobecně uznává.⁶⁾

Rozhodným pokrokem byla však klasifikace profesora lipské uni-

⁵⁾ Die Nationalökonomie der Gegenwart und Zukunft z r. 1841. — Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik sv. II. 1864 v Sammlung der sozialwissenschaftlicher Meister.

⁶⁾ Bellow, Probleme der Wirtschaftsgeschichte, Gothein, Kölner Vierteljahrshefte für Sozialwissenschaften 1922. Tento poslední spatřuje nelogičnost v samé teorii Hildebrandově, pravě, že úvěr není ani protivou ani pokračováním hospodářství peněžního či naturálního, nýbrž protivou hotového placení vůbec, a že ostatně vyskytuje se nejeť v hospodářství peněžním, nýbrž už i naturálním.

versity Karla Büchera, obsažená v jeho díle Die Entstehung der Volkswirtschaft;⁷⁾ poslední velmi důležitou formulací Bücherych názorů je jeho úvodní stať Volkswirtschaftliche Entwicklungsstufen v Grundriss der Sozialökonomik 1914. Bücher napřed popisuje původní stav lidstva (Vorwirtschaft, der wirtschaftliche Urzustand), kdy člověk ještě vůbec neznal hospodaření, poněvadž nejednal dle ekonomického principu (získati co největší užitek za nejmenší oběti a námahy), nýbrž opatřoval si prostředky pro úkoj svých potřeb ryze pudově, instinktivně, jako zvířata. (Hospodaření je tedy dle Büchera kategorií historickou, ne přirozenou.) Po tomto dospívá ku popisu vlastního hospodářského vývoje Evropy střední a západní.

Bücher rozděluje celý hospodářský vývoj z hlediska vývoje směny (což, jak již řečeno, jeho předchůdci právě nečinili), čili, jak praví, z hlediska toho, jak dlouhá byla cesta, kterou musily během vývoje urazit statky od producenta ku konsumentovi, a dochází takto ku třem stupňům:

1. uzavřené hospodářství domácnostní, kde není vůbec žádná směna, kde vše, co se vyrobí, se v témže hospodářství zkonsumuje;
2. městské hospodářství, kde už přichází směna, a sice přímá mezi výrobcem a konsumentem;
3. hospodářství národní, kde statky probíhají celou řadou hospodářství, než dojdou od výrobce ke konsumentovi. — Jak vidíme, cesta kterou musí statky urazit od výrobce ku konsumentovi, se stává průběhem vývoje stále delší.

Stupeň první klade Bücher do dob antických a ranného středověku až do doby vzniku měst. Podstatnou známkou jeho je, že jsou zde úplně soběstačné hospodářské jednotky, izolované a uzavřené po této stránce proti všem ostatním, že tedy vše, co domácnost potřebuje, si sama vyrobí, a vše, co si vyrobí, si sama zkonsumuje. Není směny, výroba se řídí velikostí potřeby, produkt od svého vzniku až do zkonsumování neopustí domácnosti, v níž vznikl, v celém hospodářském životě je jen výroba a spotřeba. Rozsah takového hospodářství může býti různý: je to rodina, rod, ale i feudální velkostatek s mnoha poddanými, nebo dům římského patricia s tisíci otroky, velkostatky v koloniích a pod. Když ale všichni ti poddaní a otroci pracují jen pro domácnost svého pána, když ze statků jeho se nic neprodává, ale taky nekupuje, když tedy celé to ohromné hospodářství kryje jen a úplně svoje potřeby, často při rafinované dělbě práce, je to uzavřené hospodářství domácnostní. V době této člověk úplně závisí na půdě, peníze jsou sice známy, ale jsou více thesauratorem hodnot, než směnidlem. Není tu žádného výtěžku, příjmu, jen majetek, pojmy podnik, cena, oběh zboží, rozdělení důchodů, úroky, mzda neexistují.

(Pokračování.)

⁷⁾ Poprvé r. 1893, vyšla v mnohonásobném počtu vydání, do češtiny přeložená prof. Gruberem.